

latna búcsú nélkül, mikor megszólal az ajtóban Sophie: „Ferenc, s hol fogunk lakni?“. . .

Először nem hisz a fülének, azután odarohan, átöleli és ajkuk hosszú csókban forr össze

(. . . közben arra gondol, mennyire igaza van annak a költőnek, aki ezt írta . . . „ Liebe Lust, Liebe Leid“.)

*

Nem kiforrott „irodalmi művek“ ezek a dolgozatok, azt minden olvasójuk azonnal látja. De azoknak a nevelőknek, akiknek gondjuk van a fogalmazástanításra, a művészi nevelésre, általában pedig az *élményeken keresztül végbemenő* nevelésre, ugyancsak észre kell venniök, hogy egy-egy ilyen természetű dolgozat elkészítése sokszor olyan élményközelségbe igazi életközelségbe hozhatja ifjainkat a legkülönbözőbb természetű, nevelő hatású történelmi és irodalmi mozzanatokkal, emberekkel, hogy abból csak gazdagodásuk származhatik. Módjával, idejében, jó eredménnyel alkalmazhatjuk hát az ilyen természetű dolgozatokat.

Dr. Harsányi István.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA.

Magyar nyelv és irodalom.

Petőfi: Kiskunság.

I. osztály.

Óravázlat.

I. Számonkérés.

A mondat tárgya: 1. szóbeli; 2. házi írásbeli feladat: A háziállatok haszna; Mit csinálnak az iparosok? (a tárgy alkalmazása a fogalmazásban); 3. helyesírásgyakorlás.

II. Ráhangolás.

Petőfi látogatása szülőföldjén: a Kiskunságban.

III. Célkitűzés.

Gyönyörködés a kiskunsági tájak szépségében.

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

2. A tanulók nyilatkozatainak meghallgatása.

3. A költemény szerkezete.

4. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés a szerkezeti tagoltság szerint:

a) A költő hazagondol a Kiskunságra.

b) Elmondja, hogy mit lát.

A határtalan puszta.
Élet a legelőn.
Élet az érben.
A délbáb.
A homokbuckák.
A tanyák.
A városvég.

5. Petőfi tájfestő művészete: a mozgalmasság.

V. Összefoglalás.

Házi írásbeli feladat: Utam az iskolába; Egy emlékezetes utazásom.

Tanítás.

I. Számonkérés.

1. Mit kell mára tudnotok, H.? (A mondat tárgyát.) Mi a tárgy, R.? (A mondatnak az a bővítőrésze, amely a *kit? mit?* kérdésre felel.) Mely szófaj szokott a mondatban tárgy lenni, S.? (Főnév, vagy főnév helyett használt más szó.) Mi a tárgy ragja, D.? (A tárgy ragja *-t*, de néha el is maradhat, a főnévi igenév (mindig ragtalan.) Most egyfolytában mondjuk el a tárgyról szóló ismereteket, G.! (A tárgy a mondatnak az a bővítőrésze, amely a *kit? mit?* kérdésre felel. A mondat tárgya lehet főnév, vagy főnév helyett használt más szó. Ragja *-t*, de néha el is maradhat, a főnévi igenév mindig ragtalan.) Mondd el te is, K.! (—) Még egyszer, L.! (—) Mondjunk tárggyal bővített mondatokat! M.! (*Botond legyőzte a görög óriást.* Kit győzött le? Az óriást. Ez a tárgy.) H.! (—) B.! (—) Mondjunk olyan példát, amelyben a tárgy ragja elhagyható! F.! (*Téged szeretnek az emberek.* Kit szeretnek? *Téged.* Ez a tárgy. Úgy is mondható: *tégedet.*) Mondjunk főnévi igeneves tárgyat! L.! (*Tanulj számolni!* Mit tanulj? *Számolni.* Ez a tárgy, mint szófaj főnévi igenév.) Mivel nem szabad a tárgy ragját összetéveszteni? Z.! (A multidejű ige *-tt* jelével.) Hogyan lehet őket megkülönböztetni? (Ha *kit? mit?* kérdésre felel, akkor tárgy, ha pedig *mit csinál? mi történik vele?* kérdésre felel, akkor ige; a mult idő jele mássalhangzó után *-t*, magánhangzó után *-tt*.) Hogyan különböztetjük meg a mondat tárgyát és a multidejű igét, D.? (—) Még egyszer, G.! (—)

2. Lássam, hogyan alkalmaztátok a mondat tárgyát a fogalmazásban! Írását olvassa F.!

A háziállatok haszna.

A háziállatok sok hasznot hajtanak az embernek. Segítenek a munkában, élelmiszert és más anyagot adnak: A ló terhet húz. A tehén tejet ad, ízletes húsát mindenki szereti, irhájából bőrt készítenek, szarvából fésűt csi-

nálnak. A tehén tejéből tejjel, túrót, vaját és sajtot készítenek. A sertés húst és zsírt ad, szőréből keféket készítenek. A baromfit húsaért és tojásáért tartjuk. A kutya őrzi a házat és a nyáját. A macska pusztítja az egeret. Ne bántuk a háziállatokat! Gondozzuk őket.

(F. J.)

Hogyan oldotta meg F. a feladatot? G.? (Jó dolgozat; helyes sorrendben írt: azzal kezdte, hogy a háziállatok hasznosak; azután elmondta, hogy mivel nyújtanak hasznot; a végén pedig figyelmeztet arra, hogy ne bántuk az állatokat.) K.! (Fölösleges ismétlések fordultak elő: *egymásutáni mondatokban van az ad és a készít szó*.) Igazad van. Aki gondosan átvizsgálja fogalmazványát, lehetetlen észre nem venni a döcögős ismétlést. Említsünk tárggyal bővített mondatokat! H.! (*A háziállatok hasznot hajtanak. Mit hajtanak? Hasznot. Ez a tárgy.*) D.! (*A sertés húst és zsírt ad. Mit ad? Húst és zsírt. Kéttagú tárgy.*) Kell-e az és elé vessző? (Nem kell, mert szavakat kapcsol össze.) S.! (*Ne bántuk a háziállatokat! Miket ne bántunk? A háziállatokat. Ez a tárgy.*)

Akit szólítok, az olvasson fogalmazványából egy tárggyal bővített mondatot! G.! (*A huszár szereti a lovát. Mit szeret? A lovát.*) N.! (*A lakatos lakatot, kulcsot és tűzhelyet készít. Mit készít? Lakatot, kulcsot és tűzhelyet. Háromtagú tárgy.*) Hogy írtad? (A többtagú mondatrészeket vesszővel választom el, de az és, meg, vagy előtt nem teszek vesszőt.) S.! (—) B.! (—)

3. Gyakoroljuk a tárgy és a mult idejű ige írását! A táblán ír H.! [Az osztály a helyesírási füzetben dolgozik.] *Attilát Isten ostorának nevezték.* (—) Ismertesd az írást, N.! (*Attilát: tárgy, ragja t; nevezték: mult idejű ige, jele mássalhangzó után -t.*) *Meghódította a fél világot.* (—) Beszéljen L.! (*Meghódította: mult idejű ige, magánhangzó után -tt; világot: tárgy, ragja -t.*) *Rómát nem támadta meg.* (—) G.! (*Rómát: tárgy, ragja -t; támadta: d végű ige mult ideje, két t-vel ejtjük, de dt-vel írjuk: támad-ta.*) *Hármas koporsóját a Tisza medrébe temették.* (—) K.! (*Koporsóját: tárgy, ragja -t; temették: mult idejű ige, magánhangzó után -tt.*) *A sok ellenség megdöntötte a hún birodalmat.* (—) S.! (*Megdöntötte: mult idejű ige, magánhangzó után -tt; birodalmat: a tárgy ragja -t.*) Elég.

II. Ráhangolás.

Hol született Petőfi Sándor, K.? (Kiskőrösön.) Szülőházát már ismerjük. T.! (Egyszerű kis nádfedeles ház, Petőfi-emlékek vannak benne, falába márványtábla van illesztve...) Mi volt Petőfi édesapja, D.? (Mészáros és kocsmáros.) Kiskunsági községek mészárszékeit és kocsmáit bérelte, s így gyakran változtatta lakóhelyét. A költő csak első életévét töltötte szülővárosában. Innen Kiskunfélegyházára költöztek, s itt töltötte boldog gyermek éveit. Itt van félegyházi lakásuk. [Képszemléltetés.] Petőfit semmi emlék nem fűzhetette Kiskőröshöz, ezért Kiskun-

félegyházát tekintette szülőhelyének. Már híres költő volt, amikor Pestről ellátogatott szeretett szülőföldjére: Kiskunfélegyházára és több kiskunsági helységbe. Visszatérve a fővárosba, lélekben nem szakadt el rajongva szeretett szülőföldjétől. Testi szemeit behunyta, és lelki szemeivel maga elé idézte útjának emlékeit, odaképzelte magát a bájos kiskunsági tájakra, s a lelke megtelt szeretettel és gyönyörűséggel. Mindez versbe kívánkozott. Így született meg a *Kiskunság* című remekműve. [Mindен földrajzi helymegjelölés a falitérkép igénybevételével történik.]

III. Célkitűzés.

Gyönyörködünk mi is Petőfivel a kiskunsági tájak szépségében! [Tábla, füzet: *Petőfi: Kiskunság.*]... lap!

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

Kiskunság.

Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenholn vissza-visszavágyott,
Újra láttam végre születésem földét,
A szép Kiskunságot!
Bejártam a rónát,
Melyet átölel a Tisza-Duna karja,
S ölében, mint kedves, mosolygó gyermekét
Az anya, úgy tartja.

Itt vagyok megint a
Nagyvárosi élet örökös zajában,
Ó, de képzeletm most is odalenn az
Alföld rónáján van:
Testi szemeimet
Behunyom, és lelkem szemeivel nézek,
S előttem lebegnek szépen, gyönyörűn az
Alföldi vidékek.

Forró nyárközép van;
Kapaszkodik a nap fölfelé; sugára,
Mint a lángeső, oly égető özönnel
Ömlik a pusztára.
Pusztá van körülöm,
Széles, hosszú pusztá: el is látok messze,
Egész odáig, hol a lehajló ég a
Földdel olvad össze.

Gazdag legelőkön
Visz az út keresztül; ott hever a göböly (*hízó szarvasmarha**),
Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
A kövér mezőből.
Cserény oldalánál
Szundikál a gulyás leterített subán,
Kutyái is lomhák, nem is pillantanak
Az utazó után.

Itten a lapályon
Egy ér nyúlik végig, meg se mozdul habja,
Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár
Szárnyával megcsapja.
Szép fővény az alja,
Egészen lelátni sárga fenekére,
A lusta piócák s a futó bogarak
Tarka seregére.

Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy gém nyakát nyújtogatja;
Közbe hosszú orrát üti víz alá a
Gólyafiak anyja,
Nagyot nyel, és aztán
Főlemeli fejét, s körülnéz kényesen;
A vízparton pedig tömegtelen bibic
Jajgat keservesen.

Amott egy nagy ágas
Áll szomorún, egykor kútágas lehetett.
Mellette a gödör, hanem már beomlott,
Ba is gyepesedett.
Elmerengve nézi
Ez a kútágas a távol délibábot,
Nem tudom, mit nézhet rajta, hisz effélett
Már eleget látott.

Ott van a délibáb
A láthatár szélén; nem kapott egyebet,
Egy ütött-kopott vén csárdát emelt föl, azt
Tartja a föld felett.
Emerre meg gyérül
A legelő, végre a nyoma is elvész,
Sárga homokdombok emelkednek, miket
Épít s dönt a szélvész.

* Szómagyarázat.

Nemsokára egy-egy
Tanya: tünedez fel, boglyák és kazalok,
Rajtok varjú károg; itt-ott egy mogorva
Komondor csavarog.
Tenger szántóföldek
Terjednek szertesét, rajtok áldott búza,
Felfelé hajlanak, kalászaikat a
Nehéz mag lehúzza.

A zöld búza között
Piros pipaacsok s kék virágok nyílnak,
Imitt-amott sötétvörös tüskerőzsa,
Mint egy vérző csillag.
Közeleg az esto,
Megaranyosodnak a fehér fellegek.
Szép felhők! Mindegyik úgy magy el fölöttünk,
Mint egy tündérrege.

Végre ott a város,
Közepén a templom nagy komoly tornyával,
Szanaszót a város végén a szélalmok
Széles vitorlával.
Úgy szeretek állni
A szélalmok előtt! Elnézem ezeket,
Amint vitorlájok hányja, egyre hányja
A cigánykereket.

2. A tanulók nyilatkozatainak meghallgatása.

Képzletben mi is végigjártuk Petőfivel a Kiskunságnak látszólag egyszerű és egyhangú, de valójában érdekes, változatos és eleven tájait. Mi ragadta meg különösképpen a lelketeket? K.! (Az érben sokfajta állat él...) G.! (A szélalmok cigánykereket hánynak...) B.! (A délibáb egy ütött-kopott csárdát emelt a magasba...)

3. A költemény szerkezete.

Költéményünk két részre tagolható. Mit tekinthetünk első résznek? S.! (Petőfi Pestről szülőföldjére gondol, a Kiskunságra...) [Tábla, füzet: 1. *A költő hazagondol a Kiskunságra.*] Melyik a második rész? F.! (A költő leírja, hogy milyen a Kiskunság.) [Tábla, füzet: 2. *Elmondja, hogy mit lát.*]

4. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés a szerkezeti tagoltság szerint.

Olvassuk el még egyszer, hogy minél jobban lelkünkbe vésessük a szép kiskunsági tájképeket!

a) Figyeljük meg, hogyan gondol Petőfi kedves szülőföldjére! Olvasson H.! (*Hova szívem, lelkem Mindig, minden-*

honnan vissza-visszavágyott... Itt vagyok megint a Nagyrósi élet örökös zajában...) Elég! Mi adott a költőnek alkalmat arra, hogy különösképpen gondoljon szeretett szülőföldjére, D.? (Látogatóban volt... Pesten elgondolkozott az ott töltött napokon... Lelki szemeivel látta a gyönyörű vidéket...) Hogyan becézi szülőhazáját, H.? (Mosolyogó gyermeknek mondja...)

b) Most figyeljük meg a tájképeket! Olvasson R.! (Forró nyárközép van... Gazdag legelőkön visz az út keresztül... Innen a lapályon Egy ér nyúlik végig... Szélén a sötétzöld Káka közt egy-egy gém nyakát nyújtogatja...) T.! (Amott egy nagy ágas... Ott van a délbáb...) K.! (Nagy sokára egy-egy Tanya tűnedez fel... A zöld búza között Piros pipacsok... Végre ott a város...)

Hova képzeletben magát a költő, G.? (A puszta közepére.) [Tábla, füzet: *A határtalan puszta.*] Mit tapasztal ott? (Forró nyári nap van... Messzire el lehet látni...) A puszta közepéről széttekintve festi le a látnivalókat? (Nem, hanem elindul a város felé, s leírja, hogy útközben mit lát.)

Először milyen vidéken halad keresztül, F.? (Gazdag legelőn.) Milyen ott az élet? (Rekkenő hőség van: a göboly hever..., a gulyás szundikál..., a kutyák is lomhák...) [Tábla, füzet: *Élet a legelőn.*] Mit mondtam már a göbolyról? (Hízó szarvasmarha.) A cserényt már ismerjük. (Vesszőből font kunyhó, ott tartja a pásztor a holmiját, s ott talál védelmet a rossz idő ellen.)

Sokkal elevenebb élet van az ér vizében! [Tábla, füzet: *Élet az érben.*] Erről beszél L.! (A lapályon egy ér nyúlik végig... Egészen lelátni sárga fenekére... Néha egy halászmadár repül el fölötte... A sötétzöld káka közt van a gém..., a golya..., a parton töméntelen bíbic...) Miért van az ér éppen a lapályon? (A lapály mélyebben fekvő terület, ezért gyűlik össze a víz.)

Következik egy különös alföldi látványosság. B.! (A délibáb... A kútágas elmerengve nézi...) [Tábla, füzet: *A délibáb.*] [A gémeskút részei már ismeretesek.]

Ismertesd a sivár, kihalt vidéket, N.! (Sárga homokdombok...) [Tábla, füzet: *Homokbuckák.*] Milyen földből vannak a homokbuckák? (Terméketlen futóhomokból.)

Nagysokára állandóan lakott hely következik. G.! (A tanyák... Búzaföldek terjednek szerteszét...) [Tábla, füzet: *A tanyák.*] Mit jelent a „tenger“ búzafield? (Sok.) Többféleképpen mondd! (Sok, temérdek, töméntelen...) Mi mutatja az est közeledését? (A fehér felhők megaranyosodnak a lenyugvó nap sugaraitól.)

Végre hová ér a költő, S.? (A város alá ér, közepén a templomtorony..., a végén a szelmalmok...) [Tábla, füzet: *A városvég.*]

Milyen érdekes képsorozatban számolt be a költő, míg a

puszta közepéről a város széléig ért, H.? (A határtalan puszta, élet a legelőn, élet az érben, a délibáb, a homokbuckák, a tan-nyák, a városvég.)

5. *Petőfi tájfestő művészete: a mozgalmasság.*

Remélem, nem fáradtatok el ebben a kedves kirándulásban, amit Petőfi kalauzolásával megtettünk. Ugyanis meg kell még vizsgálnunk azt, hogy mi teszi ezt a költeményt annyira elevenné, mozgalmassá! Hát az, hogy itt minden csinál, cselekszik, tesz valamit, mindennel történik valami. Mit csinál a nap? [A kérdésekre az osztály karban felel.] (Fölfelé kapaszkodik.) Mit cselekszik a halászmadár? (Szárnyával megcsapja a vizet.) Mit tesz a gém? (Nyakát nyújtogatja.) Mit művel a gólya, K.? (Csőrét a víz alá üti, nagyot nyel, aztán felemeli fejét, és kényesen körülnéz.) Mit csinál a bibic? (Jajgat keservesen.) Mit csinálnak a bogarak a víz fenekén? (Futkosnak.) Mit művel a kútágas? (Elmerengve nézi a délibábot.) Mit cselekszik a délibáb? (Egy ütött-kopott csárdát emel fel.) Mit tesz a szél? (Építi és dönti a homokbuckákat.) Mit csinál a varjú? (Károg.) Hát a komondor? (Csavarog.) Mi történik a búzagalászokkal? (A nehéz mag lehúzza őket.) Mit játszanak a szélmalomok? (Cigánykereket hánynak.) Látjátok, csupa mozgalmasság! Petőfi a szép magyar nyelv segítségével *eleven* tájképeket festett. Mindannyian tudjátok, hogy a festőművész is festhetne igen hangulatos kiskunsági tájképeket, de nem olyan eleveneket, mint a költő. Mit nem tudna a festő megfesteni, S.? (A gólya orrát a víz alá üti, nagyokat nyel, azután felemeli fejét, és kényesen körülnéz; a bibic keservesen jajgat; a kútágas elmerengve nézi a délibábot...) Tehát mivel lehet tökéletesebb, elevenebb, hangulatosabb képeket festeni: a *nyelo* vagy a *színek* segítségével? (Az osztály: A nyelv segítségével.)

V. *Összefoglalás.*

Miben gyönyörködöttünk most, H.? (—) Hogyan keletkezett ez a költemény, S.? (—) Hogyan tagoltuk, F.? (—) Mi teszi annyira elevenné, N.? (—)

Hogy felejthetetlen maradjon számunkra a kedves Kiskunság, könyvmélkül tanuljuk meg az egész költeményt, mégpedig óránként egy-egy szakaszt.

Házi írásbeli feladatunk: *Utam az iskolába, vagy Egy emlékezetes utazás.* Úgyesen, elevenen írjátok meg tapasztalataitokat!

A tábla és a füzet képe:

Petőfi: Kiskunság.

1. *A költő házagondol a Kiskunságra.*
2. *Elmondja, hogy mit lát.*

A határtalan puszta.
Élet a legelőn.
Élet az érben.
A délibáb.
A homokbuckák.
A tanyák.
A városvég.

Szántó Lőrinc.

Történelem

A nemzetiségi kérdés fejlődése.

(Összefoglalás.)

Az I. rész a III. osztály, a II. rész a IV. osztály anyaga.¹

— I. —

I. *Előkészítés.* a) *Számonkérés.* A magyar külpolitika fejlődésének összefoglalása, — számonkérése.

b) *Áthajlás.* Milyen népek élnek mai hazánk területén? Hogyan kerültek e népek ide?

c) *Célkitűzés.* Foglaljuk össze most, hogyan kerültek hazánkba a különböző nemzetiségek?

II. *Tárgyalás.* a) *Az itt talált népek.* Nagy néprokonságunkból nem a magyarság telepedett elsőnek a Kárpát-medencébe. Attila is ezt a földet tette hatalmas birodalma közép-pontjává, innen kormányozták Baján nagy avar birodalmát is.

A magyarság honfoglalásakor az ország nagyrészét elszórt törzsek, leginkább *szlávok* lakták, amelyek nem alkottak szervezett birodalmat.

Az északnyugati részekben a *nyitrai szlovéneket* találták. Ezek utódai nagyrészt beolvadtak a magyarságba, más részük az országhatáron meghúzódó *fehér horvátok* és *morvák* közé keveredett. Ebből az összevegyült népelemből alakult ki a mai *tót (szlovák)* nép.

A Dunántúlon *szlovének (pannon-szlávok)* laktak, akik vagy kihaltak, vagy beolvadtak a magyarságba. Emléküket azonban fenntartotta több egyházi szavunk. (Püspök, apát, apáca stb.)

A Duna-Tisza köze jóformám lakatlan volt, csak itt-ott élt némi *avar* vagy idetévedt szláv népség.

A Tisza vonalától keletre s az erdélyi részekben *bolgár-szlávok* éltek *bolgár-török* fennhatóság alatt.

¹ Mivel nem tudom, ki mennyit végzett el ebből évközben, nem tüntetem fel a kérdéseket, azokat az adott körülmények szabják meg.